

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра теорії та методики фізичної культури

Ханікянц О.В.

КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Лекція з навчальної дисципліни

«ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»

Для студентів спеціальності 014.11 «Середня освіта» (фізична культура)
(спеціалізація «Фізична культура»)

Рівень освіти – Магістр

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри теорії та методики
фізичної культури
«30» серпня 2018 р. протокол № 1
Зав. каф _____ І. Р. Боднар

ПЛАН

1. Сутність поняття «педагогічне спілкування», його завдання, функції, принципи, структура та види.
2. Основні стилі педагогічного спілкування
3. Педагогічний такт як прояв стилю спілкування.
4. Бар'єри педагогічного спілкування.
5. Правила педагогічного спілкування.

Ключові слова: педагогічне спілкування, особистісно-орієнтоване спілкування, бар'єри спілкування, педагогічний такт.

1. Сутність поняття «педагогічне спілкування», його завдання, функції, принципи, структура та види

Справа не стільки в тому, про що ви говорите, скільки в тому, як говорите.
(Квінтіліан)

Спілкування – це діалог, у якому чергуються промова та слухання.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування в навчально-виховному процесі між учителем та учнем, яке спрямоване на формування і розвиток особистості школяра, спільне вирішення різноманітних педагогічних завдань, створення умов для самореалізації їхніх творчих здібностей.

Таке спілкування повинно викликати радість, бажання брати участь у певній діяльності. Якщо спілкування неправильно організоване, відсутній контакт між учителем фізичної культури й учнем, то це викликає невпевненість, страх, ослаблення уваги, зниження інтересу до рухової активності, що призводить до негативного ставлення як до педагога, так і до шкільної фізичної культури. А звідси – пропуски уроків без поважних причин; нехтування оздоровчими заходами в режимі навчального дня (гімнастика перед уроками, рухливі перерви, оздоровчі хвилини, паузи; небажання займатись у шкільних споривних секціях.

На думку І.А.Зязюна, навчально-виховний процес у школі явище складне, багатогранне, динамічне. Його специфіка зумовлюється передусім розширеним спілкуванням, найбільшою, на думку Антуана де Сент-Екзюпері, розкішшю на світі. Для вчителя ця розкіш - не що інше, як професійна необхідність. З її допомогою здійснюється взаємовплив двох рівноправних партнерів-суб'єктів - учителя й учня.

І.А.Зязюн виокремлює *три компоненти спілкування*: пізнавальний, естетичний і поведінковий: «Спілкування обов'язково передбачає формування у педагогів і учнів образів один одного і понять про особистісні властивості кожного учасника спілкування; воно несе в собі естетичну характеристику – зовнішню і внутрішню подобу учасників, викликає певне до себе ставлення; у спілкуванні проявляється і поведінковий компонент - слова і справи, адресовані педагогом учням і навпаки» [6, с. 112].

У педагогічній практиці розрізняють такі види спілкування: функціонально-рольове, особистісно-орієнтоване, педагогічний діалог.

Функціонально-рольове спілкування – це суто ділове управлінське спілкування, при якому не беруться до уваги мотиви, інтереси ні вчителя, ні учня.

Особистісно-орієнтоване спілкування – є складною психологічною взаємодією, яка передбачає виконання певних нормативних функцій із виявом особистого ставлення, почуттів і спрямована на розвиток особистості учня.

Педагогічний діалог – спілкування у педагогічному процесі, яке дає можливість кожному партнеру самовиразитися.

Щоб спілкування було ефективним, його учасники повинні володіти готовністю до взаємозбагачення і, головне, володіти значними ціннісними якостями - психологічними і соціальними, адже спілкування є готовністю брати щось цінне в когось і прагнення «віддати» духовні цінності іншим. У цьому справжнє багатство людини. Оскільки вчитель є ініціатором у спілкуванні, він повинен, перш за все, володіти невичерпним джерелом такого багатства. Успіх спілкування вчителя фізичної культури буде залежати від того, наскільки він обізнаний із віковими, індивідуальними, анатомофізіологічними, психічними особливостями школярів, їхнім станом здоров'я, рівнем фізичної підготовленості, інтересами тощо.

2. Основні стилі педагогічного спілкування. Характер спілкування вчителя з вихованцем визначає основні стилі його роботи: авторитарний, демократичний, ліберальний.

Стиль спілкування – це система способів, прийомів, методів, які використовує вчитель під час педагогічної взаємодії.

Авторитарний стиль спілкування – характеризується диктатом, жорсткою формою управління, який перетворює одного з учасників комунікативної взаємодії на пасивного виконавця, пригнічуючи його самостійність та ініціативу.

Демократичний стиль – виявляється у повазі, довірі до учнів, намаганні педагога залучити їх до співпраці, самостійності, враховуючи інтереси, ініціативу вихованців.

Ліберальний стиль – це педагогічна взаємодія між суб'єктами навчально-виховного процесу, яка характеризується низьким рівнем вимог, потуранням учням та відсутність стійкої педагогічної позиції. На основі стилю роботи і ставлення педагога до колективу виокремлюють такі види педагогічного спілкування:

- спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю;
- спілкування на основі дружнього ставлення;
- спілкування-дистанція;
- спілкування-залякування;
- спілкування-загравання.

Стиль спілкування визначає три типи вчителів: «проективний», «реактивний», «надактивний». Перший – ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями, його настанова змінюється відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети. Другий - також гнучкий у своїх настановах, але-внутрішньо слабкий. Не він особисто, а вихованці диктують характер його спілкування з класом. У нього розпливчасті цілі та відкрита пристосувальна поведінка. Третій - схильний до гіпертрофованих оцінок своїх учнів і вибудовування нереальних моделей спілкування. На його думку, коли учень активніший від інших - він бунтар і хуліган, а коли пасивніший - ледар і нероба.

Видумані ним же оцінки змушують такого вчителя діяти відповідним чином: він час від часу впадає в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам реальних учнів.

3. Педагогічний такт як прояв стилю спілкування. Узагальненим виявом стилю спілкування педагога є **педагогічний такт**, у якому акумулюються всі складові педагогічної культури і який є одним із основних показників педагогічної майстерності.

Педагогічний такт – це моральна поведінка вчителя, що включає передбачення всіх об'єктивних наслідків вчинку, передбачення його сприймання вихованцями, вираз високої гуманності, чуйності, піклування про учнів, найкращий засіб встановлення доброзичливих стосунків з ними за будь-яких обставин.

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога та вихованців, у дотриманні почуття міри у спілкуванні з ними, в умінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування у педагогічному процесі та у пошані до особистості вихованця.

К. Д. Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом, писав, що жоден педагог «ніколи не може стати хорошим вихователем-практиком без такту.... Ніяка психологія неспроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці через те, що діє швидко і вмить...і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без прискіпливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумову діяльність».

Основні ознаки педагогічного такту:

- людяність без зарозумілості;
- вимогливість без брутальності та прискіпливості;
- педагогічний вплив без наказів, навіювань, попереджень, без приниження особистої гідності вихованця;
- вміння висловлювати розпорядження, вказівки та прохання без благання, але і без марнославства;
- вміння слухати співрозмовника, не виказуючи байдужості та вищості;
- врівноваженість, самовладання і діловий тон спілкування без дратівливості та сухості;
- простота у спілкуванні без фамільярності та панібратства, без «показухи»;
- принциповість і наполегливість без упертості;
- уважність, чутливість і емпатійність без їх підкреслення;
- гумор без насмішки;
- скромність без удаваності.

Отже, педагогічний такт виховується і набувається разом з педагогічною культурою і конкретно виявляється у педагогічній діяльності. Він є показником зрілості педагога як майстра своєї справи. Це сильний засіб, за допомогою якого вихованців можна перетворити на своїх спільників чи, навпаки, суперників.

Комунікативна поведінка вчителя оцінюється відповідно до того, що і як він говорить, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів він розраховує.

Варто мати на увазі, що у пам'яті учнів після зустрічі з учителем фізичної культури залишаються не тільки його рухова майстерність, пізнавальна інформація, з якою він ознайомив, а й та атмосфера, у якій проходить навчально-виховне спілкування.

Учні інколи на все життя зберігають враження від зустрічі з педагогом, пам'ятають його погляд, спортивну спеціалізацію, інтонацію мовлення, спосіб реагування на поведінку учнів.

Таким чином, рівень майстерності мовленнєвої діяльності вчителя фізичної культури визначається рівнем культури як професійного мовлення (використання спортивної термінології), так і відповідністю до літературно-мовленнєвих норм.

На думку визнаних майстрів слова (письменників, державних діячів), гарне мовлення характеризується такими ознаками: точність мовлення, ясність мовлення (доступність для учнів, щоб вони зрозуміли логічність мовлення: пояснення, демонстрація вправ із коментарем від простого до складного); природність мовлення, простота; багатство мовлення (вербальне і невербальне спілкування); чистота мовлення, викорінення із нього не літературних, жаргонних, вульгарних, іноземних слів, особливо у стройових командах, ігрових ситуаціях тощо.

4. Бар'єри педагогічного спілкування. Бар'єри спілкування – це перешкоди, що спричиняють опір партнера впливам співрозмовника. У педагогічній практиці утвердились такі різновиди бар'єрів:

Соціальний бар'єр – переважання ролівої позиції вчителя у системі педагогічної взаємодії, де він навмисно демонструє свою перевагу над учнем, свій соціальний статус.

Фізичний бар'єр – великий простір між учасниками педагогічної взаємодії, що призводить до ізоляції вчителя від учнів.

Смисловий бар'єр – неадаптоване до рівня сприйняття учнями спілкування, яке занадто насичене незрозумілими словами, науковими термінами, які вчитель використовує без пояснення.

Естетичний бар'єр – не сприйняття співрозмовником зовнішнього вигляду, особливостей міміки партнера.

Емоційний бар'єр – перенесення поганого настрою, негативних емоцій на педагогічний діалог.

Психологічний бар'єр – це негативна установка, сформована на підставі попереднього досвіду, незбіжність інтересів партнерів, комунікації тощо.

5. Правила педагогічного спілкування. Дотримання правил педагогічного спілкування вбереже учителя фізичної культури від багатьох труднощів та помилок, які підстерігають його у практичній діяльності. Стислий їх склад можна звести до таких пунктів:

1. Успіх педагогічної діяльності насамперед залежить від культури спілкування.

2. Моделюйте спілкування не «від себе», а від дітей, їхніх потреб, стану здоров'я, рівня фізичної підготовленості та інтересів.
3. Орієнтуйте своє педагогічне мовлення на конкретного учня, а не на абстрактну групу.
4. Використовуйте різні види спілкування.
5. Спілкуйтесь із дітьми на взаємних інтересах, проте не організовуйте спілкування «по вертикалі», зверху вниз.
6. Постійно враховуйте психологічний вік, стать, можливості організму школярів, окремих вихованців і колективу загалом.
7. Дивіться на себе з боку, постійно аналізуйте свої вчинки й дії.
8. Умійте слухати дітей, зважайте на їхню думку.
9. Намагайтеся зрозуміти настрій дитини і на цій основі моделюйте спілкування з ними.
10. Спілкування не повинно призводити до конфліктів, а попереджувати їх.
11. Не принижуйте людську гідність через низький рівень фізичної підготовленості.
12. Спілкування має бути систематичним. Не залишайте поза увагою «незручних» для вас дітей.
13. Будьте ініціативним у спілкуванні.
14. У процесі спілкування враховуйте думки, бажання своїх вихованців.
15. Уникайте штампів, постійно шукайте нові форми, засоби, методи і прийоми.
16. Долайте негативні установки стосовно конкретного учня.
17. У процесі спілкування уникайте абстрактної критики, оскільки це породжує опір.
18. Якомога частіше усміхайтесь: це викликає позитивні емоції, спонукає до продуктивного спілкування.
19. У процесі вашого спілкування частіше висловлюйте схвалення, заохочення.
20. Відкрито виявляйте в дитячому колективі своє ставлення до вихованців.
21. Постійно розвивайте свою комунікативну пам'ять, запам'ятовуючи педагогічні ситуації, їхній перебіг.
22. Якщо назріває потреба в індивідуальній бесіді, завчасно розробіть її план.
23. У процесі спілкування в центрі уваги має бути особистість учня, можливості організму та людська гідність.
24. Враховуйте соціально-психологічне зростання дитини.
25. Систематично аналізуйте процес спілкування.
26. Технологія й тактика спілкування мають бути скеровані на усунення психологічних бар'єрів між учителем фізичної культури і вихованцями.
27. Враховуйте у процесі спілкування індивідуальні особливості, темперамент, характери учнів.
28. Окремо обдумуйте особливості спілкування з важковиховуваними дітьми.

29. У процесі спілкування не зловживайте своїми соціальними перевагами учителя.

30. Постійно удосконалюйте інструмент спілкування – власне мовлення.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Розкрийте сутність поняття «педагогічне спілкування» та охарактеризуйте його основні компоненти.

2. Назвіть і дайте характеристику основних стилів педагогічного спілкування.

3. Чому педагогічний такт розглядають як прояв стилю спілкування?

4. Розкрийте основні ознаки педагогічного такту.

5. Розгляньте рис. 13 і на конкретних прикладах розкрийте реалізацію основних принципів спілкування.

6. Охарактеризуйте основні бар'єри спілкування та причини їх виникнення.

7. Дайте характеристику портрета учителя, налаштованого на особистісно-орієнтоване спілкування.

8. Розв'яжіть педагогічні ситуації:

1. На уроці фізичної культури у шостому класі учні займались фізичним удосконаленням. Олег М. не працював, заважав товаришам. Оберіть тактику спілкування з цим учнем, визначивши її початок.

а) не зверну уваги, хоч учні скаржилися мені на дії Олега;

б) нагримаю на учня, візьму за руку і посаджу на лавку або поставлю в кут;

в) дам індивідуальне завдання за інтересом Олега.

Які якості і вміння педагога простежуються у процесі такого спілкування?

2. У розпорядженні вчителя багато шляхів заохочення та стимулювання учнів до фізичної культури. Зокрема, в діяльності вчителя фізичної культури велике значення має похвала. Ефективне застосування цього методу свідчить про ступінь професійної майстерності педагога. Ви хочете похвалити учня за зайняте перше місце в загальношкільному кросі, або учня, що досяг значних успіхів у фізичній досконалості. Яким чином ви розраховуєте це зробити? Як ви скористаєтеся цим методом на уроці фізичної культури, зокрема в класі, де навчаються учні, що заслуговують на похвалу? Який вид спілкування використаєте, підкресліть: функціонально-рольове, особистісно-орієнтоване, педагогічний діалог.

3. Багатьом доводиться зустрічатися з таким початком уроку фізичної культури: діти вишикувалися в шеренгу, вчитель ставить завдання на урок, пояснює, чим будуть займатися. В цей час один з учнів голосно запитує: «А ми сьогодні будемо грати в баскетбол?», більшість учнів підтримують запитання учня. Це приводить до зниження уваги, порушення порядку в строю. Як ви відреагуєте в такому випадку? Який стиль спілкування використаєте:

авторитарний, демократичний, ліберальний? Підкресліть. Зробіть коментар ситуації з опорою на принципи педагогічного спілкування.

Література:

Базова:

1. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури. Навчальний посібник / Випасняк І. П., Ковальчук Г. А., Презлята Г. В., Фотуйма О. Я. / За заг. ред. Г. В. Презлятої. – Івано-Франківськ: Підприємство «ЦСТПРІ «ІНІН» ВОІ «СОІУ», 2011. – 314 с.

Додаткова:

1. Грехнев В. С. Культура педагогического общения / В. С. Грехнев. – М., 1990. – С. 112.

2. Иванова Т. В. Культура педагогического общения / Т. В. Иванова // За ред. І. А. Зязюна. – К., 1999. – С. 15 – 17.

3. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К., 1996. – С. 178 – 182.

4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. А. Сухомлинський // Вибрані твори : В 5-и томах. – К. : Рад. школа, 1997. – Т. 4. – С. 637.

Інформаційні ресурси інтернет:

1. <http://uk.wikipedia.org> – Вікіпедія, українська відкрита та вільна енциклопедія.

2. Львівський державний університет фізичної культури: <http://ldufk.edu.ua>

3. Наукова бібліотека НПУ ім. М. П. Драгоманова:

<http://www.hklib.npu.edu.ua>

4. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Центральна наукова бібліотека: <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr>